

O xardín do Pazo de Oca, tres séculos á procura da harmonía

Ignacio Valladares Pernas
chetov@gmail.com

Resumo. A partir dunha canción singular da Movida madrileña imaxinada durante a lectura dunha obra filosófica, trázase unha viaxe fugaz pola historia do Pazo de Oca, polas transformacións acontecidas no seu xardín e no seu amplo catálogo botánico co paso dos séculos ata chegar á actualidade. Para percorrer tal labirinto imos contar con dous fíos conductores: *Pazos de Galicia. Xardíns e plantas*, de Carlos Rodríguez Dacal e Jesús Izco; e, *Historia de los estilos en jardinería*, Francisco Páez de la Cadena, ámbalas dúas publicacións canónicas nas materias que tratan.

Abstract. From a unique song of the Madrid scene imagined during a philosophic reading, we present here a fleeting journey through the history of Pazo de Oca, the changes in its garden and its wide botanical catalogue over the centuries. We will go through this maze along two lines: *Pazos de Galicia. Xardín e Plantas* (Country Houses in Galicia. Gardens and Plants), of Carlos Rodríguez Dacal and Jesús Izco and *Historia de los estilos en jardinería* (History of gardening styles), of Francisco Páez de La Cadena, both publications specializing in these matters.

Junto al estanque me atrapó la ilusión, escuchando el lenguaje de las plantas
RADIO FUTURA, 1982

Conta Santiago Auserón, líder da icónica banda de rock *Radio Futura*, estandarte da música de vangarda no Madrid dos anos 80 e 90 do pasado século, que foi visitado pola musa para compoñer a súa canción *La estatua del jardín botánico* cando se atopaba a ler *Monadología*, obra do filósofo alemán Gottfried Wilhelm Leibniz. Escrita en 1714, nela se expón de forma sintética a súa visión global do universo, as liñas mestras do sistema filosófico por el desenvolvido. Auserón trataría así de establecer a dicotomía entre o mundo antigo e o mundo contemporáneo a través da imaxe dunha estatua metálica nun xardín histórico, unha figura robótica adicada á contemplación nun entorno paisaxístico imaxinario.

Filósofo, matemático, xurista, político e diplomático a un tempo, Gottfried Leibniz (1646-1716) foi pioneiro na invención do cál-

culo infinitesimal e do sistema binario, ferramentas indispensables no desenvolvemento da linguaxe computacional, e contribuíu ao avance da investigación científica nos máis diversos campos, polo que é considerado o último gran xenio universal. Pero se por algo trascende o filósofo é pola súa aportación á historia do pensamento: é un filósofo ecléctico, un racionalista a cabalo da ilustración.

Na súa teoría das substancias, ou “mónadas”, define a mónada como unha substancia simple, sen partes, que forma parte das substancias compostas: «é precisa a existencia de substancias simples, posto que hai substancias compostas; porque o composto non é senón un conglomerado de cousas simples». As “mónadas” serían os verdadeiros átomos da Natureza, as partículas elementais. Existiría, de este xeito, unha multiplicidade infinita no universo, xa que hai múltiples substancias compostas formadas á vez por outras substancias, e así ata atopar os elementos últimos, as fraccións indivisibles e por tanto simples, as “mónadas”. O propio Leibniz o expresa así:

Hai un mundo de criaturas, de vivintes, de animais; de entelequias, de almas, na menor parte da materia.

Cada porción da materia pode ser concebida coma un xardín cheo de plantas e coma un estanque cheo de peixes. Mais cada rama dunha planta, cada membro dun animal, cada gota dos seus humores, é todavía un xardín ou un estanque.

Nun mundo así reinará a harmonía máis perfecta, constituirá un cosmos ordenado e unitario a partires do principio de conveniencia ou de “elección do mellor”, posto que Deus sincronizou tódolos movementos e pensamentos do mundo nunha harmonía previamente establecida:

Esa marabillosa orde resulta do feito de que a Natureza é o reloxo de Deus.

O anterior é un punto de vista idílico, excesivamente optimista, escasamente realista e, en certo modo, inxenuo acerca da organización do universo, de aí que a seguinte xeración de filósofos, en concreto Voltaire no seu “Cándido”, renegase do enfoque de Leibniz. Pero se atendemos ao concepto de xardín como principio, e así entramos na materia que nos ocupa, cal sería a significación primixénea da idea de xardín senón a recreación a escala terrenal das condicións vitais do paraíso? O xardín como concepto ideal sería o lugar de desbordante vexetación, abundante auga e clima benigno,

onde a froita non escasea, o sufrimento, a dor e o esforzo non existen, e a vida é sinxela e practiceira. De aí que a creación de xardíns teña estado ligada dende a súa orixe ao sobrenatural, á figura dun Creador, dun Ser Supremo superior ao ser humano, á existencia e á acción de Deus. Pero non se podería entender a existencia do xardín só como a realización dun único Creador, senón tamén como a intervención de diversas forzas naturais que procederían de manifestacións inherentes á Orde Natural: terra, auga, vento, sol. Serán estes elementos, xunto con outros non menos trascendentes como a ordenación harmónica do espazo e o traballo manual levado a cabo polo home, os que garantan a asociación conceptual que distinga ao xardín e ás especies vexetais que o forman do seu entorno natural.

Foto de Ignacio Valladares Pernas.

Un exemplo difícilmente superable de ordenación harmónica do espazo natural atopámolo no xardín do Pazo de Oca, que se ten convertido co paso dos séculos en expoñente da arte xardineira, non só polo seu tamaño e estado de conservación; tamén pola súa riqueza ornamental e a importancia da súa arquitectura. Situado nun recuncho do rural estradense, rodeado de suaves outeiros e regado polas augas dos ríos Badoucos e Barcia, no corazón do sistema fluvial do Ulla, ao que van verter creando un microclima propicio, as súas fértiles terras teñen dado lugar ao xardín pacego por excelencia.

De clara pegada autóctona, mais aínda cunha marcada influencia foránea, achamos en Oca, coma en xeral nos demais pazos galegos, factores diferenciais coas artes xardineiras doutras latitudes. Entre

eles contamos a relación entre a orografía e o clima. As difíciles condicións topográficas esixen a distribución en terrazamentos que axuden a salvar o desnivel. En canto ao clima, factor determinante en última instancia, presenta similitudes co de outras áreas atlánticas de Europa. Outros asuntos a ter en conta serán o illamento respecto do exterior mediante portais e valados e a compartimentación interior do espazo axardinado. Respecto á definición do estilo dominante nos xardíns pancegos, pódese falar de eclecticismo ao congregarse a un tempo a herdanza popular do xardín conventual que dará paso ao Renacemento, o refinamento cortesán e o paisaxismo.

Pero o elemento distintivo esencial do pazo ven dado pola súa estrutura particular, que combina a residencia campesiña, eixo vertebrador dos terreos anexos, as terras de cultivo, e o xardín como lugar de paso entre ambas. No caso concreto de Oca engádese de forma equilibrada a paisaxe natural adxacente ao outro lado da muralla. Ao longo da súa historia o seu xardín ten transitado en paralelo aos usos e costumes das distintas épocas, mudando dun primitivo horto fortificado a unha residencia agrícola, ata converterse no xardín formal dun imponente palacio, para vivir máis tarde a revolución paisaxista e, finalmente, adquirir un marcado carácter heteroxéneo. A determinante influencia do barroco galego, período de máxima actividade xardineira na rexión en canto á variedade e importancia dos deseños, fará do xardín o complemento axeitado a unha arquitectura elaborada e profusa en elementos escultóricos.

A partires dun edificio de carácter defensivo datado cara a metade do s. xv, época de revoltas campesiñas e loitas territoriais na Galicia rural, vanse producir co vagar dos anos as transformacións que levarán á casa forte primitiva de Oca a soste os cimentos dun palacio, pero non será ata ben entrado o s. xviii que os labores executados dean á construción un aspecto similar ao hoxe coñecido. María de Neira, primeira señora de Oca, viúva do rexedor de Compostela, compra no último tercio do s. xvi a propiedade e fai construír muros, portais, adega e lagar; incorpora o sistema de canalización da auga e constrúe un estanque no que instala un muíño. A acumulación de foros e rendas permítelle ampliar o seu dominio, e a existencia dunha agricultura cerealeira asociada á actividade de moenda fai

pensar en certa intención económica. Ao tempo, funda o oratorio adicado a Santo Antón de Padua e dótao dunha pequena ermida. A destrución da Torre da Barreira anos atrás permite acadar a pouca distancia elementos pétreos que facilitan as distintas obras. María de Neira, primeira señora de Oca, exemplifica á perfección o ascenso social da fidalguía galega da época.

Á súa morte, en 1600, a propiedade transmítese en herdanza en sucesivas xeracións ata que a ausencia de sucesión déixaa en mans de Andrés Gayoso. Baixo o seu dominio prodúcese a seguinte gran intervención, coa remodelación da torre a e nave principal e a execución de traballos importantes de cantería na propiedade, coa reforma do estanque e a construción dun segundo e do embarcadoiro, labores que ocuparán as tres primeiras décadas do s. XVIII. O seu fillo Fernando continúa a profundizar no proxecto paterno e prolonga cara o sur o edificio principal, onde quedará interrompido. Ordea tamén edificar a capela, que levará máis de vinte anos levantar. Pode que sexa Fernando Gayoso Arias quen mellor personalice a crecente ascensión social, o tránsito da condición de fidalgo a nobre froito de enlaces matrimoniais, coa procura da distinción, da sofisticación e a búsqueda da diferenciación das clases populares a través da construción dun xardín á maneira dos palacios da Corte. Os terreos próximos á casa ocupados en labores de horta e labranza son substituídos por cultivos de carácter ornamental, distribuídos en cadros integrados nun conxunto formal que se estende ao longo da parede sur da residencia, creando un espazo plano de ángulos rectos e harmonía xeométrica. A identificación do agro como medio meramente produtivo perde forza e apréciase unha intención lúdica clara nas intervencións: trázanse rúas, paseos, glorietas e se constrúen fontes incluso en áreas afastadas da finca, moitos destes espazos cubertos de emparrado.

Morto Fernando sen descendencia, tocaralle ao seu irmán Domingo continuar a inxente tarefa, á que aportará, aparte de lixeiras reformas no edificio, a construción do lavadoiro e a fonte da Troita e a ampliación da presa que abastece de auga ao conxunto do predio. O papel da auga vai ser determinante, por cumprir múltiples funcións esenciais no modo de vida dos nosos devanceiros, desde a

Foto de Elías Pernas Rivera.

bebida e o regadío, á moenda, o lavado e a produción de electricidade xa entrado o s. XX, así como unha función puramente estética. O complexo sistema de abastecemento, almacenamento e distribución por tódolos recunchos da propiedade ata o seu retorno ao río denotan un profundo coñecemento das leis da hidráulica e, no tocante ao seu desfrute, un elevado refinamento estético, cos estanques como elemento central.

O coñecido como «plano Peinador», elaborado en 1805 por orde expresa do último señor de Oca, Francisco Gayoso de los Cobos, dá unha idea do ambicioso do proxecto constructivo e da

distribución do conxunto das terras dentro da muralla, e aínda que non aporta apenas información acerca dos cultivos, si se aprecia a presenza de frutais e produtos de horta no extremo sur, lonxe da casa. Obsérvase ademáis a presenza de borduras de mato baixo nos cadros nos que se divide gran parte da superficie e alineacións de plantas de porte arbóreo en torno aos estanques, que ben poderían ser os mesmos buxos que agora nos atopamos. O «plano Peinador», máis que facer unha descrición detallada e integral do complexo amurallado de Oca, aporta unha visión esquemática da trama na que se estrutura o terreo, nunha sorte de dameiro irregular dividido en diagonal polos estanques, onde cobran especial importancia os elementos construtivos. O que este deixa absolutamente claro é que unha vez establecidos e formados os elementos vexetais dentro do

propio xardín, entrará en xogo a terceira dimensión, desaparecerá a disposición bidimensional que se desprende do plano e, según en que zonas, desaparecerá a perspectiva, fragmentaranse os espazos e se chegará a un entramado de camiños, paseos, corredores, túneles, prazas, estancias, cuartos, recunchos e miradoiros; a unha forma compartimentada de distribución, de xardíns que dan paso a outros, cada un deles cunha marcada personalidade, funcionando de forma autónoma, illada dos demais pero que, ao unir as pezas, dan lugar a un conxunto complexo de ordenación harmónica. A confluencia espiritual entre o xardín do Pazo de Oca e o universo metafísico de Gottfried Leibniz é, polo tanto, facilmente imaxinable.

Sen embargo, terá que pasar un século, dende a segunda metade do s. XVIII ata mediados do XIX, para que a substitución do xardín de horta polo ornamental teña lugar, aínda que non na súa integridade. De forma gradual, os lugares ocupados por produtos básicos de subsistencia, forraxeiros e menciñais van ser substituídos por cultivos propios dun xardín ornamental, pero a lentitude dos cambios leva a pensar nun longo período de coexistencia. A aportación de novos elementos botánicos cunha intención ornamental, apoiados na intensa invención temática, será crucial para completar a transición a un modelo que combine utilidade e beleza.

Na segunda metade do s. XIX vaise vivir en Oca outro período de grande actividade construtiva e xardineira. Un paisaxista francés, François Vié, que está a traballar nas obras dos xardíns do Campo del Moro, no Palacio Real de Madrid, visita o pazo contratado polos marqueses de San Miguel das Penas e elabora diferentes deseños coa fin de levar a cabo unha reforma de corte paisaxista nos terreos máis próximos á casa. Patio, xardín xeométrico e bosque paisaxista, este último aínda existente, son as áreas onde a transformación é máis notable. En xeral, se executan macizos florais e arbolados con marxes curvas de céspede no lugar dos antigos cadros do xardín hortícola. Vié realiza tamén a praza e a fonte da Mona e atribúeselle o trazado da carreira dos tileiros sobre un paseo anterior. Ao mesmo tempo continúan a desenvolverse traballos de mellora no edificio principal: constrúese a galería e a escaleira de acceso á planta superior e refórmanse a entrada desde o patio. Conforme ao gusto da época, levántase

sobre o muíño unha casiña de estilo alpino, en consonancia coa corrente paisaxista imperante.

Coincide esta intensa vontade transformadora no entorno do pazo coa afluencia de gran cantidade e variedade de novas plantas, froito dos avances no coñecemento científico logrados nos séculos anteriores e dos enormes descubrimentos botánicos relacionados cun máis fondo coñecemento do planeta e dos diferentes ecosistemas que o conforman gracias ás grandes expedicións científicas. Ata o descubrimento de América o coñecemento da botánica no mundo occidental limitábase á bagaxe acumulada polas sucesivas civilizacións que se desenvolveran no entorno do mar Mediterráneo. Neste senso pode que o buxal dos estanques de Oca constituía a máis antiga mostra de propósito xardineiro conservada no lugar. Pénsase que foi plantado á vez que se contruíu este estanque primitivo, en tempos de María de Neira, polo que roldaría os 400 anos. A introducción do buxo (*buxus sempervirens*) no xardín remóntase nos séculos. A súa resistencia e “maleabilidade” fan que se teña convertido no emblema botánico de Oca, dada a enorme superficie que ocupa franqueando paseos, formando túneles, paredes amuralladas e almeas, cúpulas, figuras xeométricas e humanas, ou co seu porte natural. Xa na Roma clásica era cultivado, xeralizándose co tempo o seu uso ao longo da zona mediterránea.

Non obstante, no período que transcorre entre a civilización romana e o s. XVI, exceptuando a aportación exótica do mundo árabe, a expansión do cristianismo, coas peregrinacións asociadas á vida monacal e as rutas marítimas e terrestres abertas cara Oriente á busca de especias na Italia anterior ao Renacemento, a variedade botánica mantívose practicamente invariable e orixinou unha etapa de monotónía na evolución da arte xardineira.

O descubrimento da flora americana supón a introdución inxente de novas especies vexetais, nun principio cunha intención meramente comercial, sen un interese científico claro. Cultivos hortícolas como o millo, a pataca, o tomate ou o pemento son incorporados con celeridade e a súa doada adaptación á agricultura autóctona leva a unha mellora nas condicións de vida, feito que se deixa apreciar na franxa atlántica de Galicia xa a mediados do s. XVI, acadando unha

expansión económica e demográfica sen precedentes. A partires de entón, as sucesivas expedicións de exploración e conquista, así como as comerciais, contarán sempre entre os seus membros cun especialista en botánica ocupado en identificar, rexistrar e debuxar a innumerable cantidade de novas especies vexetais, describindo usos e aplicacións menciñais, dando lugar a completos herbarios que aportarán o sustrato documental para a aparición dos xardíns botánicos.

Pero a verdadeira intención científica nas viaxes comezará no s. XVIII, onde o interese deixa de centrarse no aspecto económico ou menciñal para atender ás características ornamentais das novas especies. Coa chegada dos Borbón ao trono español, a aportación francesa neste terreo vai ser determinante e moitos dos expertos en botánica que acompañen ás expedicións que partan cara América van ser desta nacionalidade. Con Carlos III —é ben coñecida a súa pasión polo mundo vexetal—, vívese o período de maior fervor polos descubrimentos botánicos. Por orde súa as expedicións, nun principio restrinxidas á costa occidental do continente americano, vanse adentrar na costa andina, e o Real Xardín Botánico de Madrid, erixido por Felipe II xunto ao Palacio Real de Aranjuez, trasladarase á súa ubicación actual. Aínda que a profundidade da aportación hispana á ciencia botánica non se ten valorado tan altamente coma a francesa ou a británica si é certo que os traballos de Francisco Hernández, médico de Felipe II, en Nova España (México); Iturriaga e Loeffling, discípulo de Linneo, en Venezuela; do sacerdote José Celestino Mutis en Colombia; de Dombey, Ruiz e Pavón en Perú e Chile; ou a expedición de seis anos arredor do mundo que, liderada por Alejandro Malaspina, partiu en 1789 cara Sudamérica e, dobrando o cabo de Hornos, chegou ata México para, tras pasar por Filipinas, divisar as costas de Oceanía, contribúen a sentar as bases da fitoloxía moderna, anticipándose ás contribucións de figuras fundamentais como Carl Linneo, Alexander von Humboldt ou Charles Darwin na descrición botánica do mundo. Todos eles, e moitos outros, colaboraron na ampliación do catálogo botánico da época que lles tocou vivir, e deron lugar á creación de xardíns botánicos, lugares onde o obxectivo primordial non é reproducir as condicións idílicas do Paraíso, senón o cultivo dunha colección ordeada de plantas cara ao

seu estudo, catalogación e divulgación, cun marcado carácter científico, didáctico e, polo tanto, funcional.

Dende os inicios da civilización ao momento actual máis de 13.000 especies de plantas, sen ter en conta as introducidas polo seu interese agrícola ou comercial, mudaron da súa ubicación natural pola acción colonizadora do home, as súas viaxes e o comercio, propagándose por entornos diferentes ao seu ecosistema orixinal ata formar parte da paisaxe.

O descubrimento da paisaxe e das liñas que definen o medio natural e o declive da xeometría nos deseños xardineiros son consecuencia do coñecemento botánico conquistado nas derradeiras décadas e dunha reacción contra os excesos do racionalismo francés iniciada en Inglaterra anos atrás, pero tamén dunha adaptación da xardinería ao clima e ao costume. Froito dese crecente interese polo mundo vexetal vencellado ás exploracións científicas e da grande actividade que se está a desenvolver na transformación estilística da finca, comezan a chegar a Oca importantes cantidades de distintas especies herbáceas, arbustivas e arbóreas dende viveiros españois e incluso estranxeiros. É este o período no que se incorporan a maior parte das grandes frondosas presentes a día de hoxe no xardín. As camelias e evónimus (*euonymus japonicus*) do patio; a criptomeria (*cryptomeria japonica* “Elegans”) o teixo (*taxus baccata fastigiata*), as magnolias perennes (*magnolia grandiflora*), a gran variedade de camelias (sendo a maior parte *camelia japonica*, destaca a *camelia reticulata* “Captain Rawes”) os loureiros reais (*prunus laurocerasus*) e os xúpiter (*lagerstroemia indica*) do xeométrico, os dous últimos importados da xardinería islámica; no bosque paisaxista, a fotinia (*photinia serrulata*), as magnolias perenne e caducifolia, e os loureiros reais; e as alineacións de tileiros na carreira (*tilia platyphyllos*, *tilia tomentosa*) desafían ao discorrer do tempo en condicións aceptables. A elaboración de listados anuais onde se rexistraba a entrada das novas especies apórtanos información acerca do variado da procedencia das especies vexetais e da notable cantidade que non ten acadado os nosos días. No camiño quedaron outras, ás veces por razóns pouco xustificables, debido a factores climáticos ou por motivacións puramente biolóxicas: secuoias xigantes de California, cedros do Hi-

Foto de Elías Pernas Rivera.

malaya, sóforas, paulonias chinesas, tulipeiros de Virxinia, acacias e eucaliptos de Australia (tal vez a partires das primeiras sementes introducidas en Europa por Frei Rosendo Salvado) o cal dá unha idea do intenso grao de intercambio de plantas entre continentes en anos anteriores e da capacidade de adaptación das novas especies.

Xa entrado o s. xx, superado o fervor romántico asociado á reforma paisaxista, prodúcese no xardín do pazo unha nova intervención, esta vez coa intención de retornalo á concepción racionalista previa, de devolverlle a aparencia barroca, máis cercana á alma do edificio principal. O Marqués de Camarasa, Ignacio Fernández de Henes-trosa, coa axuda do seu xardineiro autodidacta, será o artífice da restauración na que, apoiados en planos antigos, recomporán parte dos parterres do patio e do xardín xeométrico ata devolverlles o seu aspecto formal. Ao tempo, continúaase a recibir un elevado fluxo de especies vexetais. Pero o ánimo restaurador esvaece axiña e, cara os anos 30, o pazo entra nun período de decadencia que se prolongará ata entrada a década dos 70, e que se verá acentuado por unha serie de actuacións cando menos condenables. É nestes anos cando unha

serie notable das árbores plantadas na segunda metade da anterior centuria, e que xa tiñan adquirido un porte monumental, son sacrificadas, actuacións que afectan principalmente ao xardín paisaxista. Tamén se intervén sobre os terreos situados máis aló da muralla, desaparecendo parte da carballeira. Ao mesmo tempo, debido á situación de abandono relativo na que se atopa o xardín, déixase medrar de forma desordenada unha serie de exemplares, sobre todo loureiros, tilos, arces e carballos brotados espontaneamente, que co andar dos anos adquirirán notable tamaño e darán lugar a problemas no futuro pola súa ubicación inadecuada.

Mais o verdadeiro punto de inflexión vaise producir na época contemporánea, coa transmisión da propiedade a Victoria Eugenia Fernández de Córdoba, XVIII Duquesa de Medinaceli. Será o seu fillo, Ignacio de Medina y Fernández de Córdoba, XX Duque de Segorbe, quen inicie, entrados os anos 70, unha restauración integral do predio, que afectará tanto a elementos construtivos como aos xardíns e as terras de labranza. A súa intervención non vai levar á transformación profunda dos conxuntos existentes, senón á reconstrución meticulosa e á fiel recuperación dos trazados que definen a historia do xardín: renacentista, barroco e paisaxista.

Iníciáanse os traballos baixo a súa supervisión coa substitución de terras adicadas a pasto pola creación dunha plantación comercial de tipo frutícola, coa mazá, a pera e o kiwi como cultivos principais. Cara a metade da década comeza a recuperación do xardín paisaxista, notablemente deteriorado tras anos de abandono, retirando unha serie de árbores invasoras (*robinia pseudoacacia*, *ailanthus altissima*) introducidas como exóticas en décadas pasadas que, cos anos, van constituir unha ameaza para os hábitats autóctonos de Galicia, en especial nas ribeiras dos ríos. Refanse os camiños con borduras de céspede segundo o deseño decimonónico e plántanse novas especies arbóreas, como o liquidámbar (*liquidambar styraciflua*) a árbore do amor (*cercis siliquastrum*) e os ginkos (*gingko biloba*); arbustivas, como abelias (*abelia grandiflora*), pitosporos de Nova Zelandia (*pittosporum tenuifolium*) e espíreas (*spiraea cantoniensis*) e outras plantas como as hortensias de inverno (*bergenia ligulata*). Cobra un especial protagonismo nesta zona do xardín o loureiro (*laurus nobilis*) que

pasa de supoñer un problema pola súa reprodución masiva en anos anteriores a converterse en recurso estético destacado coa creación dun orixinal soutobosque.

Tras da última intervención no xardín xeométrico, no primeiro tercio do s. xx, á súa parte baixa continuaba a dársele un uso agrícola, co cultivo do millo, e de viveiro. A adición de cadros de buxo nas partes superior e inferior e a elaboración do escudo de armas daranlle o aspecto formal definitivo, que se completará con ornamentación a base de diferentes especies vexetais ao longo dos anos. Ceibos, cornus, rododendros, azaleas, loureiros reais e portugueses, choisias, aucubas, hortensias mesturadas con camelias e laranxeiras ao amparo das grandes frondosas deste xardín: carballos americanos, tulipeiro, e a imponente secuioia, plantada na década dos 40. Esta gran variedade botánica procedente de diferentes confíns do planeta agrupadas no contexto dun xardín formal, unida ao incontable número de herbáceas e plantas vivaces, van a aportar ao conxunto anexo á casa un marcado compoñente exótico, rebotante de vida, encadeándose as floracións das distintas especies ao longo das estacións.

A constitución da Fundación Casa Ducal de Medinaceli en 1980, institución de carácter cultural ocupada na conservación, restauración, estudo e difusión do patrimonio histórico e cultural da Casa, e a declaración do Pazo como Ben de Interés Cultural do Patrimonio Nacional en 1982, insuflarán novos folgos no ánimo restaurador. As intervencións vanse centrar no xardín hortofrutícola, coa recuperación dos paseos flanqueados por setos de buxo e cubertos de emparrado a ambos lados do paseo dos tileiros. A finais da década dos 80 encarga o Duque de Segorbe a construción dun labirinto de traza idéntica a un mosaico existente na catedral de Canterbury, en Inglaterra; e xa nos 90 remátase a recuperación dos muíños do estanque superior, constrúese o paseo pétreo do “anobado” na parte superior do recinto amurallado, paralelo á “rúa das camelias” e outórgaselle maior altura á muralla sur. Tamén se inicia o axardinamento do paseo da muralla, coa colocación de alineacións de buxo nos espazos que quedan entre os tileiros plantados en anos anteriores.

Na última década o xardín de Oca ten profundizado na consolidación do proxecto de restauración iniciado xa hai máis de catro

décadas polo Duque de Segorbe, e pese a non terse realizado grandes reformas estruturais en ningunha das áreas nas que o xardín se divide, si ten mudado de aspecto e de función unha cantidade estimable de superficie do terreo intramuros.

Para un visitante algo observador será fácil advertir, nada máis chegar á praza, que se levaron a cabo traballos de pavimentado e axardinamento, con melloras en drenaxe e saneamentos. Xa dentro do patio desapareceu o manto de parra virxe e glicinia que vestía os seus muros, sendo substituído nas xardineiras por plantas anuais, e foron retiradas as ameixeiras que cubrían os setos das serpes xa camiño da eira, na cal agora predominan as figueiras. A ambos lados sitúanse senllos parterres de dalias e dúas filas de palmeiros (*trachycarpus fortunei*) de recente ubicación. Ao subir cara o xeométrico vemos que agora alomenos un tercio da carreira do Conde aparece cuberta por un túnel de buxo (*buxus sempervirens*). Repartidos polos diferentes cadros que conforman o xardín formal, aproveitando espazos xunto a azaleas, rododendros e camelias e, enmarcándoo na súa parte inferior, se sitúan agora macizos de agapanto (*agapanthus africanus*) que aportan unha tonalidade azulada nos meses estivais.

Como máis arriba dicía, por motivos de conservación de certos elementos arquitectónicos, así como por unha ubicación errada dentro do modelo de xardín, foi necesario eliminar unha serie de árbores frondosas de idade considerable que ameazaban muros e canles, algunha delas resultante de períodos de abandono relativo no pasado, a maioría no entorno da carreira do Conde, na área perimetral dos estanques e no xardín paisaxista. Grazas ao maior aporte de luz solar froito da retirada destes exemplares arbóreos, avanzouse profundamente na recomposición das grandes masas de seto de buxo no extremo superior da rúa ata a chegar á muralla leste e acadouse a ampliación do recollido xardín topiario, nun rincón lindante co estanque superior. Do mesmo xeito, a eliminación de tileiros, arces e carballos, todas caducifolias, nacidos espontaneamente á beira do buxal dos estanques favoreceu o seu crecemento e ventilación, alixeirando ademais a súa masa nas épocas de caída da folla. Se nos adentramos no bosque paisaxista por enriba do lavadoiro, atopáremos renovadas as marxes de céspede da senda que o atravesa e o

sotobosque de loureiros baixo a floresta densamente poboada, ás que hai que engadir unha pequena masa de camelia enana aínda en formación tras do lavadoiro e un bosque de fentos arborescentes na parte alta, por enriba da magnolia.

Pero a maior transformación ten acontecido en toda a área situada a ambas beiras do paseo dos tileiros, xardín hortofrutícola, non tanto respecto á organización do espazo, que se mantén inalterado, senón como á utilización do terreo e á función a este asignada dentro do concepto de xardín. Pásase dun uso claramente agrícola, co cultivo da mazán e o kiwi e, en menor medida, de froitos de óso, así como de varios dos espazos usados como viveiros de reposición, a unha adicación de carácter máis lúdico, combinación de horta e fantasía xardineira, cun xogo de novos xardíns a carón da alineación de tileiros, nunha fermosa estilización do xardín medieval. Á esquerda dos tileiros situaríanse agora, aparte doutro pequeno topiario con diferentes figuras xeométricas en buxo, tres parcelas prantadas de variedades autóctonas de pereiras, ameixeiras e maceiras; pola dereita, partindo da fonte da Mona, no corredor que conduce ao fondo dos estanques, atoparíamos un labirinto de camelias de recente construción que antecede ás hortas e tres cadros sucesivos con diferentes xogos de xardín: o «das copas», con figuras feitas en buxo e leitos florais abandeirados con plantas vivaces anuais; o «das cruces», formado por tres aspas de buxo a dobre nivel, tamén adornadas con flores; e o do «zig-zag», dúas liñas de buxo anano crebadas e paralelas, franqueadas por triángulos florais a ámbolos dous lados con dalias, crisantemos e canas das Indias.

No relativo ás hortas, cómpre dicir que as tres comparten trazado formal con parterres en buxo anano (*buxus sempervirens suffruticosa*), combinando longas xardineiras florais con cadros ocupados polos diferentes cultivos, con diversas variedades de camelia sinalando os vértices. Se a primeira se enche cara finais de xullo de verduras e hortalizas, baixo a supervisión do Consello Regulador de Agricultura Ecolóxica de Galicia, a segunda nútrese basicamente de froitos do bosque e a terceira de herbas menciñais. Este conxunto máis ou menos regular encadrado en torno á avenida dos tileiros, coas últimas reformas realizadas dende o ámbito xardinístico, pódese dar

Foto de Elías Pernas Rivera.

por consolidado despois de varios anos en formación. Neste senso, todo o paseo que rodea polo oeste e polo sur o valado atópase xa franqueado por unha muralla vexetal en buxo que descorre en paralelo á pétreo. Da antiga explotación só se conserva ao redor dunha hectárea con planta de kiwi no vértice suroccidental e os viveiros de reposición sitúanse agora na finca de Guillufe, xa fóra da muralla.

Cabe suliñar a creación de dous novos hortos ornamentais dedicados ao cultivo da camelia, en colaboración coa Deputación de Pontevedra, a través da Estación Fitopatolóxica do Areiro, que vén de aportar unha importante cantidade de planta de camelia de diferentes variedades. Estes hortos sitúanse na parte baixa da carreira do Conde, substitúen a outros de uso frutícola e complétanse con alineacións de camelias aínda en formación ao longo do pazo.

No ano 2007 o *Catálogo de Árbores Senlleiras de Galicia* destaca a riqueza botánica do xardín de Oca coa inclusión de dous exemplares, a criptomera elegante e a camelia reticulada, e dúas formacións arbóreas, o buxal dos estanques e a carreira dos tileiros, co obxectivo

de asegurar a súa conservación polos seus valores naturais, estéticos, científicos e paisaxísticos.

A medida do tempo nos procesos naturais, e nos botánicos en particular, fai que dende un punto de vista humano se poida caer con facilidade na falta de interese, na monotonía e no ostracismo, ante a lentitude coa que as transformacións acontecen a miúdo. Sen embargo, ao igual que cando se está a observar os procesos que definen as leis universais da física e, por tanto, do Universo, esa mesma rutina será a que leve aos científicos a cotas de observación máis fondas, de maior calado, a niveis superiores de coñecemento. O mesmo vai acontecer coas leis naturais, cos ciclos que rixen o comportamento do mundo vexetal, coa cadencia poética do devir das estacións. Desta forma, o concepto de obra rematada relativízase cando os materiais cos que se traballa son seres vivos expostos ao paso do tempo, ás inclemencias meteorolóxicas e ás pragas. Quen sabe canto se leva traballado e o que queda por facer, cantas xentes levantaron muros e labraron terras! Non importa, o tempo en Oca é infindo. As persoas só estamos de paso. E o tempo transcorrido xa ten posto ao Pazo de Oca nun lugar da Historia a carón da eternidade.

Visiten Oca. Séntense a descansar á beira dos estanques. Déixense atrapar pola ilusión. E escoiten a linguaxe das plantas.

Bibliografía

- CASTRO SOUBRIET, F. DE. “El arte que España olvida: su ciencia”. *El País*, 26 de febreiro de 2015.
- Global exchange and accumulation of non-native plants*. Carta de múltiples científicos publicada online pola revista *Nature*, 19 de agosto de 2015.
- LEIBNIZ, G.W. *Monadología*. Clásicos El Basilisco. Pentalfa Ediciones. Oviedo, 1981.
- MARCOS, C. “La estatua del jardín botánico”, *Rolling Stone*, 21 de maio de 2010.
- MUÑOZ MOLINA, A. “Mundos botánicos”. Ida y vuelta, Babelia, *El País*, 20 de novembro de 2013.
- PÁEZ DE LA CADENA, F. *Historia de los estilos en jardinería*. Ed. Itsmo. Madrid, 1998.
- RODRÍGUEZ DACAL, C., Izco, J. *Pazos de Galicia. Xardíns e plantas*. Xunta de Galicia, 1994.
- ROYAL HORTICULTURAL SOCIETY. *Árboles de jardín. Manual de identificación*. Ed. Blume, 1996.

ROYAL HORTICULTURAL SOCIETY. *Todas las plantas del jardín*. Ed. Blume, 2003.
TEJEDOR CAMPOMANES, C. *Historia de la Filosofía en su marco cultural*. Ediciones SM.
Madrid, 1990.

Agradecementos

A Rebeca López Rey, pola revisión do texto e o alento que esta supuxo.

A Xesús Borrageros, pola lectura do primeiro borrador.

Aos meus compañeiros en Oca: Lola Rey, Mari Carmen Taboada, Manuel Conde, José Perol e Carmela Ruibal, por dez anos de esforzo compartido. A Elías Pernas Rivera pola cesión das imaxes e á Fundación Casa Ducal de Medinaceli, por autorizar a súa publicación.